

Monika Bachowska [ORCID: 0000-0001-7918-9958]

dr hab., prof. KAAFM, Wydział Psychologii, Pedagogiki i Nauk Humanistycznych,
Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

TWÓRCZOŚĆ MUZYCZNA DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM – W CZASACH PANDEMICZNYCH I POMIMO NICH

Streszczenie

W artykule omówiono temat aktywności artystycznej dziecka, wynikającej z jego osobistych potrzeb ekspresyjnych. Działanie twórcze angażuje przede wszystkim funkcje, motoryczne i zmysłowe, a także życie uczuciowe, wyobraźnię, potrzebę naśladowania. Mowa jest też o rozwoju muzycznym dziecka na poszczególnych etapach jego wzrastania oraz o stosowanych formach aktywności w edukacji muzycznej. Artykuł wyszczególnia formy działań twórczych wykorzystywanych na etapie wychowania przedszkolnego. Ukazuje aspekt rozwoju muzycznego w czasach zagrożenia epidemiologicznego.

Słowa kluczowe: muzyka, przedszkole, pandemia, edukacja muzyczna, formy aktywności

Musical creativity of preschool children – in pandemic times and despite of them

Abstract

The article says about child's artistic activity resulting from his personal expressive needs. In particular, creative activity engages all functions, motor and sensual, as well as emotional life, imagination, and the need to imitate. The text also concerns the musical development of the child at individual stages of his growth and the forms of activity used in music education. The article details the forms of creative activities used at the pre-school education stage. It portrays the aspect of children's development in times of pandemic.

Key words: music, nursery school, pandemic, music education, activities

Wprowadzenie

Współcześnie wszechobecna sztuka nie dominuje w powszechnej codzienności, jest jedynie polem dla wychowania estetycznego, które utożsamia się z chwilową

kontemplacją dzieł sztuki i nabywaniem wiedzy o sztuce. To rozrywka lub zabawa, na którą czasu niewiele przypada w zabieganej codzienności człowieka. Plastyka może przyjąć funkcję użytkową, służyć poprawie wyglądu estetycznego człowieka i jego otoczenia, muzyka zaś być środkiem rozrywki i odprężenia dla innych, ale tylko dla nielicznych stanowić będzie dziedzinę artystycznej specjalizacji.

Aktywność artystyczna dzieci i jej znaczenie

Sztuka jako zjawisko społeczne, uwarunkowana jest procesami społecznymi, im służy, a więc spełnia również istotną rolę w wychowaniu społeczeństwa. Obecnie wychowanie w społeczeństwie jest mocno zaburzone przez pandemię, która często uniemożliwia kontakt z innymi ludźmi. Istotne jest uczyć dziecko umiejętności społecznych przez kontakt ze sztuką, bowiem ona kształtuje postawy moralne, wpływa na lepsze porozumienie między ludźmi, pokazuje wzory lepszego życia i daje przyczynek do zainicjowania twórczości własnej i szukania inspiracji rozwoju wewnętrznego. Zaczynamy znów zwracać baczniejszą uwagę na aktywność artystyczną, zwłaszcza dzieci i młodzieży, gdyż jest ona wynikiem osobistych potrzeb ekspresyjnych, właściwych wszystkim ludziom, a nie tylko jednostkom szczególnie uzdolnionym artystycznie. Obserwacja sztuki dziecięcej jest jedną z metod psychopedagogicznych. Wypowiedź plastyczna ma charakter zobiektywizowany, może rozładować szereg napięć psychicznych, obudzić zaufanie do własnych możliwości twórczych. Aktywność ruchowa, muzyczna i dramatyczna spełnia analogiczną rolę, najczęściej nie prowadząc jednak do gotowego wytworu, wpływa jednak mocno na równowagę wewnętrzną i treść życia uczuciowego¹.

Współczesne wychowanie przywiązuje coraz większe znaczenie do swobodnej twórczości małego dziecka. Odrzuca się przymus i sposoby pracy odbierające świeżość tworzeniu. Dąży się do rozwijania ekspresji spontanicznej we wszystkich jej formach. Twórczość małego dziecka jest zaspokojeniem potrzeby działania, ekspresji, realizacji. Angażuje wszystkie funkcje, motoryczne i zmysłowe, a także życie uczuciowe, wyobraźnię, potrzebę naśladowania. Wyraża się to w wielu formach, np.: zabawach twórczych, rysunku, śpiewie, tańcu, zabawach dramatycznych. Liczba ich może się powiększać, w miarę jak dziecko rośnie, a formy te początkowo bardzo elementarne, stopniowo nabierają charakteru świadomego i intencjonalnego. Zauważając priorytetową rolę rozwoju twórczości, należy szczególnie zwrócić na nią uwagę w czasach pandemii i otoczyć dzieci czułą opieką.

¹ *Wychowanie przez sztukę*, wybór, wstęp i red. I. Wojnar, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1965, s. 6.

Według badań przeprowadzonych we Francji przez Madeleine Raux² już czteromiesięczne niemowlę eksperymentuje ze swoim głosem, brzmi to jak zarys przyszłych wokaliz. Słuchając samo siebie znajduje w tym przyjemność – jest tak nawet po przejściu okresu przygotowującego do posługiwania się językiem. W swym gaworzeniu maluch wyraża radość z możliwości wydawania dźwięku. Często dziecko, któremu matka śpiewała piosenki czystym głosem, będzie również umiało śpiewać czysto, nie fałszując. Niemowlę „chwytą” dźwięki muzyki zanim jeszcze zacznie mówić i usiłuje odtworzyć je w gaworzeniu lub śpiewie spontanicznym. Kolejnym doświadczeniem jest odczuwanie swoistej muzyczności samej mowy, z wszystkimi tonacjami, modulacjami, rytmem, akcentami, którym towarzyszy ulubiona muzyka hałasów wywoływanych poprzez uderzanie różnych przedmiotów. Już dwuletnie dziecko jest w stanie nucić usłyszane proste motywy i piosenki, stając się jego naturalnym sposobem ekspresji. Potrzeba muzycznego tworzenia jest tak wielka, że wyraża się w różnorodnej interpretacji przyswojonych melodii, ich przetworzeniach, przeróżnych wariantach, powstających bardzo spontanicznie podczas wykonywania różnych czynności, np.: rysowania, lepienia plasteliny, swobodnej zabawy. W twórczości dziecięcej uderza spontaniczność, śmiałość, pełna fantazji swoboda, odkrycia pozbawione wysiłku. Wszelka działalność twórcza obca jest regułom i mechanizmowi, natomiast zakłócić ją mogą monotonne ćwiczenia, formuły i wszystko to, co wykonuje się na komendę. U dziecka najważniejszy jest sam proces twórczy, dużo mniej zaś powstałe dzieło i jego funkcja. Zdaniem Marii Przychodzińskiej-Kaciczak

wartość aktu twórczego, z pedagogicznego punktu widzenia, mierzy się nie doskonałością wytworu, lecz tym, na ile akt ten wywołuje indywidualną aktywność twórczą, bogaci wyobraźnię i wrażliwość [...]. Ich propozycje są najczęściej nowe, bywają odkrywcze, nieraz wydawać się mogą dziwne³.

Według wybitnego psychologa Geoffa Lewisa dziecko

rodzi się wszechstronnie uzdolnione, z pełną możliwością rozwoju we wszystkich kierunkach, potencjalną wybitną inteligencją i zadatkami na rozwijanie wielkiej twórczości oraz dużym talentem społecznym. Trzeba stworzyć mu możliwości ich maksymalnego rozwoju⁴.

W rzeczywistości prawie wszystkie dzieci są uzdolnione muzycznie. Zdolności te pojawiają się bardzo wcześnie i oprócz rzadkich przypadków zaburzeń słuchowych, występują u wszystkich dzieci. Słuch wykształca się zanim dojrzeje wzrok. Muzyka bardzo wcześnie uczy dziecko poznawać, klasyfikować,

² M. Debesse, *Twórczość artystyczna dziecka, a twórczość artysty*, [w:] *ibidem*, s. 129.

³ M. Przychodzińska-Kaciczak, *Dziecko i muzyka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1974, s. 125.

⁴ G. Levis, *Jak wychować utalentowane dziecko*, tłum. A. Pawełczak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.

organizować świat dźwięków⁵. Dziecko kojarzy i przyswaja dźwięk w połączeniu z jego oddziaływaniem. Kołysanka, którą śpiewa mama lub inna łagodna melodia będzie dla niego środkiem kojącym, zaś muzyka rytmiczna, wesoła, zadziała podniecająco. Wychowanie muzyczne w okresie dzieciństwa jest bardzo ważne, a rodzice spełniają tu rolę wiodącą. W wieku przedszkolnym w zależności od muzykalności środowiska, w którym wychowuje się dziecko, jego uzdolnienia mogą być prawie definitywnie ukształtowane lub całkowicie zmarnowane.

Obecnie, rodzice tak bardzo często zajęci pracą, przekładają ciężar opieki na innych członków rodziny lub opiekunki, które niestety często spędzają czas z maluchami, nie poświęcając im należytej uwagi. Koniecznie trzeba uświadomić, i to nie tylko rodzicom, że muzyka stanowi podstawę wychowania intelektualnego jak i zmysłowego, emocjonalnego. Do czwartego roku życia następuje pełne wykształcenie wrażliwości muzycznej dziecka, które rozpoznaje i naśladuje melodie, wyraża muzykę ruchem. To niezwykle ważny czas w rozwoju dziecka i należy bardzo wcześnie przekazać rodzicom jak bardzo istotna jest ich świadomość w tej materii oraz zaangażowanie w czynne kształtowanie rozwoju słuchowego malucha. Brak wiedzy i bagatelizowanie problemu, może być przyczyną zniszczenia dobrze zapowiadających się uzdolnień muzycznych dziecka.

Podstawową formą działania dzieci w wieku wczesnym jest naśladownictwo. Jeżeli dziecku śpiewa się fałszywie, to nauczy się właśnie tak śpiewać, może nawet zacząć krzyczeć, w końcu przestanie się interesować muzyką. Także nadmierny hałas w otoczeniu dziecka może przeszkodzić mu w zwracaniu uwagi na zjawiska muzyczne. Dzieci przesycone hałasem tracą zdolność koncentracji uwagi i w momencie, kiedy muzyka zostaje użyta w celach wychowawczych nie zwracają się ku niej. Stałe, niekontrolowane włączanie muzyki z odbiorników radiowych, CD itp. może być przyczyną braku zainteresowania się nią w wieku późniejszym, a brak skierowanej uwagi, skojarzeń z dźwiękami może przyczynić się do obojętności na nią. Otoczenie kształtuje pierwszą wrażliwość muzyczną. Należy więc po przemyśleniu dobierać rodzaj muzyki towarzyszącej małemu dziecku, pamiętając, że wytwarza ona w nim emocje: emocje uzależnione od jej jakości, różnorodności i częstotliwości, a skojarzenie dźwięków z sytuacją i emocjami będzie mieć wpływ na późniejszy jej odbiór.

W wieku przedszkolnym wpływ rodziców pozostaje równoległy do wpływu nauczyciela czy wychowawcy, którego wysiłki bez pomocy rodziców nie będą nigdy skuteczne. Rodzice mogą uczynić wiele, aby dopomóc nauczycielowi. Jakże często zapominamy, jak bardzo istotny jest sposób wychowania dzieci w rodzinie i że ma największy wpływ na kształtowanie morale dziecka, jego postaw, zainteresowań, rozwoju osobowości, traktowania innych. Żyjemy w bardzo dynamicznych czasach, rzeczywistość staje się coraz bardziej złożona i niestandardowa. Od ludzi dorosłych oczekuje się pomysłowości, oryginalności,

⁵ E. Souriau, *Wpływ muzyki na rozwój muzyczny dziecka*, [w:] *Wychowanie przez sztukę*, op. cit., s. 231.

innowacyjnych działań, samodzielności, wielowymiarowego myślenia i spostrzegania, nietuzinkowości, myślenia nieszablonowego. W tym kontekście wiadać, jak bardzo szeroko trzeba spojrzeć na wychowanie dziecka, gdzie kreatywność zdaje się być myślą przewodnią kształtowania osobowości i jej niezbędnym, a nawet wiodącym elementem składowym.

Joy P. Guilford uważa, że jest pięć powodów, dla których powinno się rozwijać myślenie twórcze, ponieważ:

1. Twórczość jest nieodłącznym składnikiem zdrowia psychicznego.
2. Stanowi ona jeden ze sposobów samorealizacji, pomaga rozwijać tkwiące w jednostce możliwości twórcze.
3. Sprzyja w osiągnięciu lepszych wyników w procesie kształcenia.
4. Twórczość jest warunkiem sukcesów zawodowych nawet w najprostszych zawodach.
5. Odgrywa wielką rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym.

Twórczość dziecka, podobnie jak człowieka dojrzałego, rozkwita w atmosferze pełnej swobody i niezależności. Przymus i praca pod dyktando stwarza konflikt pomiędzy własną i cudzą intencją. Dziecko pracuje chętnie i dobrze, gdy realizuje własne pomysły i zamierzenia⁶.

Rozwój myślenia twórczego u dzieci

W literaturze wielokrotnie zwracano uwagę na korzyści płynące z rozwoju myślenia twórczego u dzieci.

W okresie między 4 a 6 rokiem życia należy ugruntować, rozwinąć i zorganizować to, co dziecko już zdobyło. Zasadniczą rzeczą jest nie traktować nauczania muzyki zbyt poważnie. W procesie dydaktycznym ważną rolę spełnia aktywność spontaniczna dziecka, która warunkuje wszelkie aktywności twórcze. Dziecko bywa odkrywczym na tyle, na ile odznacza się spontanicznością, ponieważ nie nauczyło się jeszcze jakich efektów się od niego oczekuje⁷. Najlepsze warunki do nauki stwarzamy wtedy, gdy dziecko może eksperymentować, prowadzenie doświadczeń zaspokaja jego indywidualne i społeczne potrzeby. Człowiek z natury jest twórczy, w związku z tym zdolność do tworzenia nie jest darem dla nielicznych, lecz jest właściwością ogółu istot ludzkich. Tworzenie oznacza czynności składające się na proces powstawania czegoś, czego jeszcze nie było. W rozumieniu tych rozważań oznacza wymyślać, wykonywać, odkrywać, wynajdować, zmieniać, ulepszać, ustanawiać, organizować, kreować, poszukiwać, komponować, konstruować itp.⁸

⁶ J.P. Guilford, *Natura inteligencji człowieka*, tłum. B. Czarniawska, W. Kozłowski, J. Radzicki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.

⁷ M. Malicka, *Uroki i trudy twórczego życia*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1982, s. 7.

⁸ W. Puślecki, *Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów*, Impuls, Kraków 1999, s. 18.

Do czynności twórczych zdolny jest każdy normalny człowiek, trzeba je jednak w procesie kształcenia rozbudzić i rozwijać. Nauczycielowi w przedszkolu powinno najbardziej zależeć na dawaniu dzieciom radości przez stwarzanie warunków do swobodnego, samodzielnego, aktywnego i twórczego działania wynikającego z ciekawości poznawania. W wieku przedszkolnym następuje rozwój pamięci i wyobraźni muzycznej, spontanicznej ekspresji muzycznej oraz głosu. Carl Orff (kompozytor i pedagog niemiecki) zakłada, że wszelka działalność muzyczna dla dzieci powinna być inspirowana naturalnymi potrzebami, a podstawową działalnością dziecka jest zabawa, która może w dużym stopniu zawierać w sobie elementy działań twórczych, ekspresji i gry. Na taką zabawę składają się słowa, własne kompozycje, śpiew i taniec. Carl Orff kładzie nacisk na wychowanie przez muzykę i wykorzystywanie różnych metod np.: gra na instrumentach, ruch przy muzyce, tworzenie muzyki, integracja form wychowania muzycznego i innych przedmiotów nauczania z tymi formami⁹. Najlepsze efekty otrzymujemy, gdy formy słuchania, odtwarzania i tworzenia przenikają się, tworząc integralną całość.

Edukacja muzyczna w przedszkolu powinna umożliwiać wychowankom uczestnictwo w pięciu formach aktywności muzycznej. Należą do nich:

1. Śpiew, który jest podstawową formą ekspresji. Piosenka to najprostszy utwór muzyczny, który powinien być dostosowany do możliwości głosowych i percepcyjnych dziecka. Dzięki temu będzie ono potrafiło ją zrozumieć, zapamiętać i odtworzyć. Do zajęć związanych ze śpiewem należą: zapoznanie wychowanków z odpowiednim repertuarem i nauka piosenek zgodnych z możliwościami rozwojowymi dzieci, śpiew indywidualny i zbiorowy, ćwiczenia oparte na tekście i melodii piosenek kształtujące prawidłową intonację oraz nawyki oddechowe. Wprowadza się średnio dwie nowe piosenki w miesiącu (w przypadku dzieci mniejszych) i bazując na ich materiale konstruuje różne warianty zadań zawartych w proponowanych zabawach.
2. Ruch przy muzyce stanowi naturalną potrzebę dziecka i wpływa na jego prawidłowy rozwój fizyczny i psychiczny. Do zabaw muzyczno-ruchowych zalicza się: zabawy ruchowe z piosenką, w których ruch dziecka podporządkowany jest piosence, jej warstwie słownej, melodii oraz rytmowi (zabawy ilustracyjne, inscenizacyjne, taneczne, rytmiczne), oraz zabawy ruchowe z akompaniamentem, w których ruch zespolony jest z akompaniamentem muzycznym (zabawy porządkowe i orientujące w przestrzeni, opowieści ruchowe, tańce, ćwiczenia z zakresu techniki ruchu, czyli ćwiczenia naprężające i rozluźniające, ćwiczenia różnych grup mięśni, ćwiczenia użytkowe, zabawy uwrażliwiające na różne elementy muzyki).

⁹ J. Dudzik, *Rola twórczości muzycznej w rozwoju dziecka*, https://biblioteka.womczest.edu.pl/new/wp-content/uploads/2013/09/webowa_biblioteka_przedszkole_rola_tworczości_muzycznej_w_rozwoju_dziecka.pdf [dostęp: 29.12.2021].

3. Muzykowanie, gra na instrumentach – to forma podczas której każde dziecko realizuje się indywidualnie, co staje się źródłem radości i spełnienia dla każdego z osobna, jednocześnie stwarza naturalną okazję do muzykowania grupowego. Instrumenty muzyczne towarzyszą ruchowi w ćwiczeniach rytmicznych. Stanowią też akompaniament dla wykonywanych piosenek, który realizuje się poprzez odtwarzanie nieskomplikowanych tematów rytmicznych, różnego rodzaju improwizacji rytmicznych. Ciekawą propozycją dla dzieci będzie stworzenie własnych instrumentów (łyżeczki, gumka recepturka, pudełko napełnione grochem itp.) – przy tym należy chwalić i nagradzać ich pomysłowość, wykorzystywać ich wynalazki podczas realizacji ćwiczeń. Można pozwolić młodszym dzieciom na spontaniczne akompaniowanie do śpiewanej piosenki, a w miarę ich rozwoju przydzielać im zadania, dzielić na grupy powierzając grupy instrumentów, tworząc swoistą partyturę akompaniamentu dla utworu.
4. Słuchanie muzyki, którego celem jest uwrażliwienie dziecka oraz przygotowanie go do percepcji różnych form muzyki. Jako główne rodzaje tej aktywności wymienia się: słuchanie piosenek śpiewanych przez nauczyciela oraz nagrań utworów pisanych dla dzieci, słuchanie muzyki poważnej (odtwarzanie nagrań i uczestnictwo w koncertach), do której dokomponowywany jest ruch lub inicjowane tworzenie różnorodnych prac plastycznych. Pamiętać należy, że słuchanie w skupieniu dedykowane jest dzieciom starszym.
5. Twórcza aktywność muzyczna, która polega w rzeczywistości na improwizowaniu stanowiącym istotny element w rozwijaniu postawy twórczej dziecka. Wymienia się improwizacje o charakterze wokalnym, instrumentalnym i ruchowym. Reprezentowane mogą być poprzez np.: muzyczne sygnały (przedstawianie się, powitanie, pożegnanie, porządkowanie), układanie melodii do podanego tekstu, śpiewanie improwizacji na dowolny temat, tworzenie melodii i rytmów na instrumentach melodycznych i niemelodycznych, przedstawianie za pomocą swobodnego ruchu charakteru i nastroju słuchanej muzyki, łączenie muzyki z plastyką i literaturą dziecięcą¹⁰.

Podstawą wychowania w przedszkolu powinna być zabawa, w czasie której nie ma podziału na przedmioty lekcyjne, chyba że dla zróżnicowania czynności i pobudzenia zainteresowań. Najlepiej sprawdzają się zajęcia o charakterze zintegrowanym, kiedy jednocześnie łączy się różne formy aktywności. Dzieci odnoszą się do własnej działalności z entuzjazmem i zaangażowaniem i cieszą się z ciekawego przebiegu zabaw. Ważny jest samodzielny proces twórczy każdego dziecka, a nie jedynie efektowny finał, choć nie zawsze samodzielny.

¹⁰ A. Trzcionka-Wieczorek, *Aktywność muzyczna dzieci w środowisku przedszkolnym – refleksje z prowadzonych badań*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2015.

Najdziwniejsze dziecięce pomysły powinny być popierane i wysoko oceniane, gdyż stymuluje to rozwijanie polotu wyobraźni.

Edukacja muzyczna w przedszkolu jest uwarunkowana poziomem umiejętności muzycznych nauczyciel, wrażliwością oraz jego postawą wobec muzyki. Ważna jest także wiedza pedagogów na temat walorów wczesnej aktywności muzycznej, gdyż kształtuje ona świadomość związaną z koniecznością prowadzenia zajęć muzycznych dla wychowanków i motywuje do ich realizowania. Pierwsze objawy swobodnej twórczości dzieci powinny być przez nauczyciela zauważone i przyjęte życzliwie. Nie potrafi rozwijać twórczości taki pedagog, którego charakteryzuje zbyt krytyczny stosunek do wysiłków dziecka. Oschłość, zmuszanie do identyczności, wymaganie pedantycznej doskonałości wykonania przerażają i zniechęcają dzieci. W takiej atmosferze nie można tworzyć¹¹.

Dzieci muszą chcieć podejmować działalność twórczą i musi im się to podobać. Twórczości najmłodszych towarzyszyć musi klimat serdecznego zainteresowania ich działalnością. Wszystkie próby ich samodzielności w działaniu powinny być otoczone życzliwością. Trzeba dać poznać twórcy dziecku, że ceni się jego pomysłowość i oryginalność. Nie należy mówić dzieciom, iż śpiewają nieczysto lub źle i nierówno klaszczą. Odpowiedni przekaz informacji jest bardzo istotny. Zanegowanie prób może skutecznie zniechęcić dziecko do kolejnych prób lub nawet zablokować na całe życie. Można raczej powiedzieć, że „dzisiaj się nie udało, spróbujemy jeszcze raz, zrobimy to razem” – bo przecież nie wolno zostawić dziecka samemu sobie z problemem. Oczywiście należy narzucić pewne zasady, ułatwiają one maluchom wykonywanie zadań – całkowita swoboda nie jest wskazana i często wprowadza chaos. Należy dyskretnie czuwać nad organizacją działań. Polot wyobraźni i śmiałość w działaniu charakteryzują twórczego człowieka – wyrabianie tych podstawowych cech twórczości przyczynia się do rozwijania zdolności twórczych. Trzeba przyznać, że praca nad czystością intonacji śpiewu jest w przedszkolu trudna i pozornie mało efektywna. Rezultaty widzimy jednak trochę później. Ćwiczenia intonacyjne polegają na zasadzie naśladowania wzoru. Dlatego systematyczna praca nad własnym głosem jest obowiązkiem każdej nauczycielki. W pracy nad czystością intonacji można wykorzystać różne zabawy, w których stosuje się powtarzanie głosem różnych zawołań, odgłosów. Dzieciom fałszującym nigdy nie zabrania się udziału w śpiewie zbiorowym. Właśnie te dzieci powinny częściej słuchać czystego, ładnego śpiewu.

Twórczość muzyczna dziecka to właściwie możliwości twórcze, aktywność związana z improwizacją, bo ta wymaga uruchomienia mechanizmów poszukiwania nowych pomysłów. Twórcza ekspresja to improwizacje o charakterze słownym, wokalnym, instrumentalnym i ruchowym.

¹¹ K. Świtek, *O rozwijaniu twórczości muzycznej dzieci w przedszkolu*, <http://www.oeiizk.edu.pl/wczesno/switek/1.htm> [dostęp: 5.05.2020].

1. W improwizacji słownej wykorzystuje się:
 - rytmizowanie poszczególnych słów, imion, powiedzonek, rymowanek, krótkich zdań, zwrotów grzecznościowych;
 - wymyślanie słów lub tekstów do zaproponowanego rytmu;
 - tworzenie rytmicznych odpowiedzi na zadane rytmiczne pytanie poprzez klaskanie, wystukiwanie lub mówienie na podanej sylabie;
 - wymyślanie własnych rytmizowanych tekstów, uwzględnianie w nich zmian tembru głosu, rejestru, dynamiki, tempa;
 - opowiadanie własnych krótkich rytmizowanych historyjek;
 - słowna interpretacja słuchanej muzyki lub odgłosów naturalnie występujących w otoczeniu.
2. W interpretacji śpiewanej wykorzystujemy:
 - tworzenie melodycznych zwrotów grzecznościowych (przywitanie, podziękowanie);
 - tworzenie własnych melodii do podanego zdania lub wierszyka;
 - improwizowanie melodii do zaproponowanego rytmu;
 - odpowiadanie wymyśloną melodią na zadane pytanie, śpiewanie zakończenia frazy, odpowiedzi na zawołania itp.;
 - improwizacje melodyczne na zadany temat;
 - indywidualne interpretacje znanych już piosenek wykorzystujące tworzenie różnych ich wariantów;
 - naśladowanie śpiewem odgłosów przyrody, przeżyć, obserwacji;
 - improwizacje melodyczne na temat pracy plastycznej;
 - prezentowanie własnych melodii i piosenek podczas scen teatralnych, teatrzyków lalkowych.
3. Interpretacja ruchowa korzysta z:
 - naśladowania ruchów zwierząt;
 - interpretacji ruchem i gestem zjawisk przyrody (szumu drzew, wiatru, fal, deszczu);
 - interpretacji ruchowej piosenek w sposób indywidualny lub poprzez tworzenie wspólnej choreografii; przedstawianie historyjek przy użyciu rekwizytów np. kukiełek lub pacynek (dzieciom bardziej nieśmiałym dzięki schowaniu się za rekwizytem będzie łatwiej wykonać dane ćwiczenie ruchowe);
 - wyrażania motywu rytmicznego poprzez indywidualnie wymyślony układ ruchowy;
 - interpretacji ruchowej utworów instrumentalnych respektującej zmiany rytmiczne, dynamiczne, agogiczne, wyrażającej stany nastrojów, obrazującej treści pozamuzyczne, przedstawiającej obrazy;
 - skonstruowania muzycznej dramy, podczas której dzieci oprócz kreowania wyobraźni muzycznej będą uczyć się empatii poprzez współodczuwanie, towarzyszenie przeżyciom, wzlotom i upadkom bohaterów, przenoszenie

sposobów zachowania się bajkowych postaci na sytuacje rzeczywiste; wyjątkowo twórcze będzie poproszenie dzieci o dokończenie kreowanej wspólnie historii.

4. Improwizowana twórczość instrumentalna wykorzystuje:

- poszukiwania ciekawych efektów brzmieniowych w czasie wydobywania dźwięku na instrumentach (bębenkach, klawesach, marakasach, kołatkach, tamburynach, trójkącie, dzwonkach chromatycznych – nie nazywajmy ich cymbałkami, cymbały to instrument strunowy – nie wprowadzajmy dzieci w błąd);
- tworzenie własnych akompaniamentów do piosenek, wierszy, zabaw rytmicznych;
- graniu poprzedników i następników;
- improwizowane koncertowanie w grupach początkowo w sposób nieuporządkowany, a w miarę nabierania wprawy w sposób zaplanowany, z przydzielonymi grupami instrumentów i sposobami;
- graniu solowych improwizacji w ramach kupletów ronda;
- tworzenie ilustracji muzycznych do prac plastycznych;
- stworzenie każdemu dziecku możliwości dyrygowania zespołem instrumentów z zastosowaniem ingerencji w elementy dzieła muzycznego.

Element twórczy inspirowany przez muzykę zawierają najczęściej zajęcia plastyczno-muzyczne wiążące się ze słuchaniem różnorodnej muzyki. Są to różnego rodzaju formy swobodnej wypowiedzi plastycznej wywołanej przeżyciem muzycznym. Może to być na przykład:

- malowanie farbami, kredkami treści pozamuzycznej, którą sugerują dwa kontrastowe krótkie utwory muzyczne lub instrumentalne;
- dobór barw do kontrastujących utworów. Dzieci kojarzą muzykę lekką i pogodną, utrzymaną w wyższych rejestrach najczęściej z barwami jasnymi, pastelowymi, natomiast dla muzyki dynamicznej, pełnej grozy, wybierają barwy ciemne, intensywne;
- plastyczne przedstawienie nastroju słuchanej muzyki. Niektóre dzieci bardzo szybko dobierają barwy i właściwą technikę wykonania pracy do charakteru utworu, wypowiadają się abstrakcyjnie bez większego trudu, inne potrafią malować wyłącznie rysunki przedmiotowe¹².

Aby zbadać słuszność postępowania metodycznego i wdrożonych założeń wychowawczych w kilku przedszkolach na terenie Górnego Śląska zostały przeprowadzone badania nauczycielek wychowania przedszkolnego, przeanalizowano także treści muzyczne znajdujące się w programie wychowania przedszkolnego oraz przewodniki metodyczne dla wszystkich grup wiekowych. Wszystkie badane nauczycielki stwierdziły, iż udział dzieci w zajęciach i zabawach muzycznych wpływa na ich wszechstronny rozwój. Według opinii badanych aktywność

¹² I. Dudzińska, *Metodyka wychowania w przedszkolu*, cz. III, WSiP, Warszawa 1990, s. 79.

muzyczna stymuluje rozwój fizyczny, poznawczy, emocjonalny i społeczny wychowanków¹³.

1. Śpiew i nauka piosenek zdaniem badanych: rozwija układ oddechowy, usprawnia mowę i pomaga w leczeniu zaburzeń wymowy, poszerza słownictwo, rozwija pamięć i koncentrację, kształtuje poczucie pewności siebie, wiarę we własne siły i możliwości, pozytywnie wpływa na umiejętność czytania, wpływa na emocje, uwrażliwia, rozładowuje napięcia; wzmacnia więź z rówieśnikami, zaspokaja potrzebę ekspresji, uczy radzenia sobie z tremą i nieśmiałością; kształtuje słuch muzyczny, głos oraz poczucie rytmu; zaspokaja potrzebę ekspresji.
2. Ruch przy muzyce według respondentek: zaspokaja naturalną potrzebę ruchu, podnosi sprawność ruchową oraz rozwija motorykę małą i wielką; wpływa na rozwój intelektualny, gdyż usprawnia procesy myślowe, wyobraźnię, uwagę i pamięć; wpływa na emocje i uwrażliwia na piękno muzyki; uspołecznia, gdyż integruje grupę i uczy współpracy; umożliwia poznanie i kontrolę ruchów własnego ciała, uczy płynnego ruchu; kształtuje poczucie własnej wartości, pewności siebie i kreatywności; jest źródłem psychofizycznego odprężenia; kształtuje koordynację ruchową, słuchowo-ruchową i wzrokowo-ruchową; uczy dyscypliny; zaspokaja potrzebę radości.
3. Muzykowanie na instrumentach według opinii badanych: kształci wyobraźnię, koncentrację uwagi, spostrzegawczość; uczy dyscypliny i przestrzegania zasad; wpływa na emocje, przeżycia, uwrażliwia, odpręża; kształtuje twórczą postawę dziecka oraz pewność siebie; kształtuje poczucie rytmu oraz słuch; uczy cierpliwości i wytrwałości; rozwija koordynację słuchowo-ruchową.
4. Słuchanie muzyki z kolei: stymuluje pracę mózgu oraz układu nerwowego; rozwija wyobraźnię i kreatywność; poprawia pamięć i koncentrację; kształtuje koordynację ruchów; wpływa na emocje; jest źródłem wiedzy o kulturze muzycznej; wpływa na rozwój umiejętności pisania, czytania i liczenia; ułatwia naukę języków obcych.
5. Improwizacje o charakterze muzycznym według nauczycielek: rozwijają wyobraźnię, spostrzegawczość i ucą samodzielnego myślenia; podnoszą poczucie własnej wartości oraz wiarę we własne siły i możliwości; uzewnętrzniają potrzeby i zainteresowania dzieci; wpływają na rozwój fizyczny, kształtują postawę ciała i koordynację ruchów.

Warto zwrócić szczególną uwagę na metody opierające się na występujących zjawiskach fizjologicznych, których charakter może nadawać kierunek dla wykorzystywanych metod kształcenia ogólnego oraz w terapiach zaburzeń rozwojowych dzieci.

¹³ A. Trzcionka-Wieczorek, *op. cit.*

W naturze obserwowane jest zjawisko zwane synestezją. Do niedawna jeszcze traktowane jako choroba, diagnozowane jako schizofrenia, obecnie coraz częściej widziane jako cecha wartościowa, niezwykle pozytywna, mocno dobarwiająca odbieranie bodźców zewnętrznych. Szczególnie wiąże się to z łączeniem bodźców i odbieranie wielowymiarowo tego, co dla pozbawionych tej cechy jest zwyczajne. Synestetycy kojarzą wysokości dźwięków z kolorami, kształtami, zapachami, mogą odczuwać je jako emocje a nawet dotyk. Tonacje muzyczne mogą być widziane w określonych tonacjach kolorystycznych. Znani są kompozytorzy, którzy opisywali tonacje muzyczne w określonych barwach, np.: Beethoven, Skriabin czy Rimsky-Korsakow. Świat synestetyków jest niemalże bajkowy. Widzą go barwniej ciekawiej, różnorodniej, nawet dziwnie. Ten fenomen neurologiczny powstaje, gdy w mózgu występuje więcej niż przeciętnie połączeń nerwowych pomiędzy obszarami kontrolującymi poszczególne zmysły. Zaczynają one współpracować podczas odbioru pojedynczych bodźców. Bartłomiej Wrzałka jest pracownikiem Uniwersytetu Warszawskiego i prowadzi badania nad synestezją i częstotliwością jej występowania w populacji. Według jego obliczeń 3 osoby na 100 posiadają tę niezwykłą cechę¹⁴. Jak mówi za innymi badaczami tematu, umiarkowana synestezja wspiera budowanie sprawności pamięci i inteligencji. Dowodzi również, że zjawisko to sprzyja budowaniu własnego świata wyobraźni. Osoby z synestezją dosyć często wykonują zawody związane ze sztuką. Co czwarty synestetyk określa się jako osoba wykonująca zawód artystyczny. Z badań wynika, że synestezja ma wpływ na twórczość i kreatywność. Można zatem wykorzystać zabawy muzyczne, aby stymulować rozwój połączeń nerwowych pomiędzy ośrodkami mózgu zajmującymi się poszczególnymi bodźcami. Podczas zabaw można zaproponować dzieciom namalowanie zapachu czy smaku muzyki; mogą też same odegrać scenkę, gdzie są dźwiękiem wykonując własną kompozycję ruchów, postaw, min; mogą też stać się kształtem i zapachem; ciekawym pomysłem jest zainscenizowanie scenki rodzajowej do słuchanej muzyki filmowej lub ogólnie programowej lub narysować cały scenariusz na przykład w postaci komiksu. Można również wykorzystać kolorowe rekwizyty, które będą przypisane do konkretnych elementów muzycznych: dynamiki, agogiki, artykulacji itp. (zabawa z kolorowymi klockami, taniec z barwnymi szarfami, kolorowymi hula-hop).

Zabawy muzyczne w swych konstrukcjach i wszechstronnych pomysłach mogą bardzo wspomagać rozwój sensoryczny dzieci stymulując integrację sensoryczną. Podczas wczesnego rozwoju obserwować można czasem zaburzenia w układzie nerwowym związane z funkcjonowaniem wrażeń zmysłowych (węch, słuch, wzrok, dotyk, smak). Chodzi więc o to, aby skonstruowana zabawa muzyczna mogła mieć jak największy wpływ na to, aby układ nerwowy i mózg uczyły się właściwego reagowania na bodźce zewnętrzne. Muzyka zapewne mocno

¹⁴ B. Wrzałka, *Czy synestezja wspomaga procesy pamięciowe?*, Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.

działa na koncentrację, pomaga w skupieniu nad utrzymaniem równowagi. Ruch związany z układami do muzyki pozwala kontrolować zestaw gestów, kroków, pód, figur tanecznych, ruchów rąk, malarstwo ruchem. Dobrze wykonane ćwiczenie sprzyja wzrostowi samooceny i poprawia wiarę we własne możliwości. Słuchanie spokojnej muzyki może działać tonizująco na nadpobudliwość i przebudźcowanie. Ucho jest pierwszym i niezwykle istotnym korytarzem, przez który bodźce zewnętrzne przedostają się do mózgu. Pełni bardzo ważną rolę w życiu codziennym. Przez nie słyszymy wszystko z zewnątrz, słyszymy też siebie samych, możemy słuchać innych, czytać, rozmawiać, służy też koordynacji ruchowej i wypracowaniu poczucia rytmu. Wyostrzenie jego pracy i poprawny rozwój ma wpływ na wiele aktywności. Bardzo szczególnym kierunkiem stymulacji sensorycznej jest metoda Alfreda Tomatisa (1920–2001) francuskiego otolaryngologa i naukowca, który pasjonował się związkami pomiędzy słuchem, głosem i mózgiem. Jego prace miały rewolucyjny wpływ na zrozumienie działania ucha i doprowadziły do przełomu w podejściu do zaburzeń motorycznych, emocjonalnych i poznawczych¹⁵. Metoda Tomatisa wykorzystuje najnowsze technologie, aby poddawać elektronicznej modyfikacji muzykę i głos tak, by zainteresować mózg i rozwijać jego zdolności, równoległe wykorzystując wiele umiejętności (np. zmieniając jej częstotliwości, amplitudę drgań, wprowadzając nagłe kontrasty). W szczególności, aby dokonać właściwego wyboru istotnych informacji i poddać je prawidłowej analizie. Skuteczność tej terapii stosowanej na całym świecie jest dowodem na słuszność starań o rozwój słuchowy dziecka. Skoro stymulacja słuchowa jest tak ważna i skuteczna oraz przynosi pożytek terapeutyczny, warto pomyśleć o tym jak wszechstronnie działa na dziecko i, że może być popularnym i ogólnodostępnym środkiem kształtowania holistycznego. Stymulacja słuchowa powinna więc stać się codziennością w systematycznych staraniach o prawidłowy rozwój wszystkich dzieci.

Dzieci są niezwykle otwarte na słuchanie muzyki. Dla nich ciekawy i zajmujący może być ten rodzaj muzyki, który dorosłym wydaje się nieatrakcyjny i wręcz trudny. Wykorzystajmy naturalną ciekawość dzieci i chęć poznawania nowości w obcowaniu z muzyką rozrywkową – jazzową czy poważną, w tym współczesną. Dzieci nie mają uprzedzeń, chłoną z otwartością wszystko, do czego nie zostaną zniechęcone. Muzyka nowa, niesztampowa otwiera wyobraźnię i nowe pola do improwizacji i kreatywności na różnych płaszczyznach. Bazując na tym założeniu filharmonie tworzą specjalne koncerty dla dzieci przedszkolnych oraz specjalne programy dla kilkumiesięcznych maluchów przychodzących na zajęcia ze swoimi mamami. Publiczności prezentowane są oryginalne instrumenty, które wzbudzają zainteresowanie zarówno u najmłodszych jak i nieco starszych. Podczas koncertów dzieci spontanicznie reagują na usłyszone dźwięki i barwy, a potem długo jeszcze przeżywają, odtwarzając głosem, ruchem, gestem odebrane wrażenia foniczne. W czasach pandemii kontakt z tego

¹⁵ <https://www.tomatis.com/pl> [dostęp: 6.05.2020].

typu programami dla dzieci został trochę ograniczony, jednak nie jest zawieszony i przy dobrej organizacji audycje mogą odbywać się regularnie. Również internet jest pełen filmów metodycznych prezentujących fragmenty zajęć muzycznych w przedszkolach lub w ramach prywatnych tutoriali.

Podsumowanie

Ekspresja twórcza u dziecka jest naturalną potrzebą wyrażania własnych myśli i odczuć. Odpowiednio stymulowana przez tworzenie atmosfery akceptacji i zachęty, przekłada się na większą otwartość małego twórcy. Efekty jego zaangażowania, radość i spełnienie potrzeb przyczynią się do uformowania człowieka mającego poczucie własnej wartości, kompetentnego, niezależnego i co najważniejsze otwartego na otaczający go świat i nowe doświadczenia.

W ostatnich latach, odkąd covid zdominował naszą codzienność dyktując nowe warunki funkcjonowania, przekonujemy się jak wielkiego spustoszenia dokonuje on w psychice człowieka. Biorąc pod uwagę wszystkie korzyści płynące z działań twórczych, korzystajmy wszechstronnie z metod tę twórczość stymulujących. Dbajmy zwłaszcza o najmłodszych, bo oni są najbardziej bezbronni w swej nieświadomości i bezradności. Obecnie większość przedszkoli funkcjonuje bez zakłóceń, dzięki czemu dzieci pozostają pod opieką wykwalifikowanej kadry. Podczas czasowego zamknięcia placówek przedszkolnych nauczyciele przygotowują konspekty zajęć dla dzieci, których rodzice lub opiekunowie mogą zrealizować je w domach. Nawet z racji niezbyt długich absencji można poprosić wychowawców o przesyłanie konspektów zajęć prowadzonych w przedszkolach. Większość opisanych powyżej aktywności można wdrożyć w warunkach domowych. Potrzebna jest jednak wola i możliwości działania na rzecz dziecka, co wymaga wielkiej świadomości rodziny oraz determinacji i pomysłowości, aby nie zaniedbać całokształtu procesów rozwojowych i wychowawczych.

Bibliografia

- Dudzińska I., *Metodyka wychowania w przedszkolu*, cz. III, WSiP, Warszawa 1990.
- Dziecko w świecie muzyki*, red. B. Dymara, Impuls, Kraków 2001.
- Guilford J.P., *Natura inteligencji człowieka*, tłum. B. Czarniawska, W. Kozłowski, J. Radzicki, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1978.
- Kwiatowska M., Topińska Z., *Pedagogika przedszkolna*, WSiP, Warszawa 1977.
- Levis G., *Jak wychować utalentowane dziecko*, tłum. A. Pawełczak, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.
- Malicka M., *Uroki i trudy twórczego życia*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1982.
- Malko D., *Metodyka wychowania w przedszkolu*, WSiP, Warszawa 1990.
- Mikolon M., Suświłło M., *Pedagogiczne i teoretyczne aspekty kształcenia nauczycieli wychowania muzycznego*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 1999.

- Podolska B., *Muzyka w przedszkolu*, Impuls, Kraków 2008.
- Przychodzińska-Kaciczak M., *Dziecko i muzyka*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1974.
- Puślecki W., *Wspieranie elementarnych zdolności twórczych uczniów*, Impuls, Kraków 1998.
- Robinson K., *Uchwycić żywioł. O tym, jak znalezienie pasji zmienia wszystko*, tłum. A. Baj, Element, Gliwice 2012.
- Smoczyńska-Nachtman U., *Kalendarz Muzyczny w przedszkolu*, Pani Twardowska, Warszawa 2012.
- Suświłło M., *Psychopedagogiczne uwarunkowania wczesnej edukacji muzycznej*, Uniwersytet Warmińsko Mazurski, Olsztyn 2001.
- Trzcionka-Wieczorek A., *Aktywność muzyczna dzieci w środowisku przedszkolnym – refleksje z prowadzonych badań*, Uniwersytet Śląski, Katowice 2015.
- Versini A., Biguet M., *Zajęcia muzyczne w przedszkolu*, tłum. A. Wróblewski, Wydawnictwo Cyklady, Warszawa 2001.
- Wrzałka B., *Czy synestezja wspomaga procesy pamięciowe?*, Repozytorium Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2013.
- Wychowanie przez sztukę*, wybór, wstęp i red. I. Wojnar, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1965.
- Zborowski J., *Rozwijanie aktywności twórczej dzieci*, WSiP, Warszawa 1986.